

12. Новик В.П. Поняття адміністративно-територіального устрою в Україні// Теоретичні та прикладні питання державотворення. – 2008. – № 2. <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/tppd/2008-2/08nvptuu.htm/08nvptuu.htm>

13. Скуратович Ірина Миколаївна. Адміністративно-територіальний устрій України в 1920 – 1930-х рр. і його впливи на організацію державного управління: історико-правове дослідження : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2005.

14. Слабенко-Ванжула В. Історичне підгрунття адміністративно-територіального поділу в Україні// Актуальні проблеми державного управління. Збірник наук.праць Одеського регіонального інституту державного управління. – Одеса, 2009. – № 2. – С.22 – 25.

15. Ткачук П. Адміністративно-територіальний устрій України: досвід і уроки // Місцеве самоврядування. – 1998. – № 5–7(14). – С.141 - 151.

16. Шабельников В. І. Реформування адміністративно-територіального устрою України в 1917–1940. Монографія. – Донецьк: Вид-во Донецького національного ун-ту, 2006. – 108 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вівсяна Інна Анатоліївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми суспільно-політичної історії та історико-географічні питання розвитку українського народу.

КАДРОВА ПОЛІТИКА В ПОШТОВІЙ ГАЛУЗІ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Наталія ГАЛИЧ (м. Городище)

На основі джерельних матеріалів та сучасних досліджень у статті аналізується кадрова політика в поштової галузі Російської імперії в ХІХ – на початку ХХ століття. Характеризуються права і обов'язки працівників поштових установ, розглядаються зміни в нормативно-законодавчій базі щодо прийому на роботу та організації праці працівників пошти. Окрема увага приділяється особливостям праці в поштових установах жінок.

Ключові слова: кадрова політика, поштовий зв'язок, поштово-телеграфні установи.

The staffs policy in the post branch of the Russian empire in the XIX – the beginning of the XX century is analysis on the basis of source materials and modern investigations. The article characterizes the rights and duties of the post-office workers, examines the changes in the normative-legal basis and admission to work and organization of post-office workers job. The special attention is spare to the peculiarities of work post-women's work.

Key words: personnel policy, postal service, post-and-telegraph organization.

Регулярний і загальнодоступний поштовий зв'язок в Україні почав формуватися в ХІХ столітті, коли з розвитком продуктивних сил та гуманітарної сфери все нагальнішою ставала потреба в забезпеченні надійного засобу адресної доставки різних видів поштової кореспонденції. Саме в ХІХ – на початку ХХ століття в Україні формується мережа

поштових установ, які разом з іншими засобами зв'язку забезпечують обмін інформацією між населеними пунктами та із закордонними адресатами. Водночас із розширенням мережі поштових установ надзвичайно гостро постала кадрова проблема.

Проблема становлення й розвитку поштового зв'язку в Україні в сучасній історіографії недостатньо досліджена. Основні етапи становлення й розвитку поштової галузі на території України розкрили у своїх працях В. Мухін, В. Мороз, П. Дюков [2]. На увагу заслуговує праця І. Озерова [3], яка містить порівняльний аналіз розвитку пошти в Росії протягом кінця XIX – початку XX століття зі станом поштової справи в європейських країнах та США. Проте питання добору кадрів у поштовій галузі розглядаються поверхово, у загальному контексті. Виняток становить праця В. Бізіної [1], у якій досить ґрунтовно розкриті основні вимоги до підбору кадрів та умов праці поштових працівників. З огляду на зазначене окреслена проблема все ж недостатньо вивчена у вітчизняній історичній науці. Джерельною базою дослідження стали матеріали періодичної преси: “Поштово-телеграфного журналу” і “Поштово-телеграфного вісника” та архівні документи.

Реформи поштового управління 1797 – 1800 рр. визначили 1799 р. штати поштових установ і структуру поштового відомства. Губернські й повітові контори залежно від прибутковості розділялися на 7 класів. Поштові установи з невеликим обсягом роботи отримували статус відділень. Усі штатні працівники, у тому числі ямщики та листоноші, перебували як на військовій службі. Посада поштового службовця передавалася з покоління в покоління, сторонні до цієї справи не допускались.

Вагомі зміни в структурі поштових установ відбулися згідно з указом Сенату від 22 жовтня 1830 р., за яким з 1 січня 1831 р. ліквідовувалися губернські поштамти (крім Московського і Санкт-Петербурзького) і замість них створювалися губернські поштові контори, що поділялися на 3 класи. Поштові установи України згідно з “Положенням про нове улаштування поштової частини” зараховувалися до 4-ого, 5-ого та 6-ого загальноросійських поштових округів, а поштові контори в містах, залежно від обсягів та інтенсивності здійснюваних операцій, належали до того чи іншого класу. Повітові поштові контори поділялися на 4 класи й підпорядковувалися губернським конторам.

Для контролю за діяльністю поштових установ було організовано 11 поштових округів під керівництвом пошт-інспекторів. До штату поштового округу входили пошт-інспектор, його помічник та діловод. Пошт-інспектори були зобов'язані двічі на рік відвідувати закріплені за ними поштові установи, контролювати їх роботу, перевіряти утримання

поштових станцій, організацію перевезення пошти. Звіт про результати перевірки подавався Поштовому департаменту.

Залежно від класу поштових контор визначалися їхні штати. Наприклад, до штату губернської контори 2 класу входили поштмейстер, його помічник, контролер або бухгалтер, діловод, унтер-офіцер, трое старших і два молодших сортувальники, 10 листонош і два сторожі. Разом 23 особи [1, с. 19]. Залежної від класу визначалися й штати поштових контор. Уявлення про це подаються в таблиці 1.

Таблиця 1

Штатний розпис поштових контор у ХІХ ст.

	Класи			
	1	2	3	4
Поштмейстер	1	1	1	1
Помічник	1	1	1	
Сортувальник	1			
Листоноша	5	4	3	2
Разом	8	6	5	3

Поштові чиновники, за винятком сортувальників, листонош, станційних наглядачів, канцеляристів, призначались і звільнялись Поштовим департаментом. У прикордонних конторах поштмейстер і його помічники повинні були володіти іноземними мовами [1, с. 19]. З 22 квітня 1889 р. встановлювалася доплата поштовим чиновникам за володіння англійською мовою при виконанні службових обов'язків.

У штатах губернських і прикордонних контор визначалася посада “унтер-офіцер”. Згідно з “Инструкцией унтер-офицерам почтальонской команды Киевской почтовой конторы” за 1908 рік унтер-офіцер мав такі обов'язки:

- завідував особовим складом листонош, які супроводжували пошту, та охороною;

- контролював процес доставки пошти, вилучення листів з поштових ящиків, був присутнім при пакуванні та відкритті речей і тюків, відправленні поштової кореспонденції;

- видавав листоношам нагрудні сумки, зброю (шаблі, револьвери, патрони та комплектувальники до них);

- забезпечував господарськими й канцелярськими товарами, стежив за придатністю майна, у тому числі вагів, штемпелів. До поштового майна

належали розносні сумки з шийними ременями для звичайної кореспонденції та для телеграм – з поясами; нагрудні – для супроводжувальників пошту; сумки з білої шкіри невеликого розміру – для пересилки грошей у казначейства й „керівні” контори; шкіряні мішки.

- забезпечував прибирання та опалення приміщень [1, с. 20].

У 1852 – 1853 рр. змінилася система управління поштою: ліквідовувались округи, а замість них створювалися управління поштою в губерніях.

1857 р. був прийнятий Поштовий Статуту – збірник поштових постанов Російської імперії. Ним визначалося, що на посаду повітового поштмейстера призначались чиновники з числа поштових працівників, які відповідали вимогам „благодійності та професіоналізму” [4, с. 10]. Станційні наглядачі користувалися правами чиновників 14 класу й носили поштовий мундир і шпагу.

1867 р. посада губернських поштмейстерів скасовувалася, губернські поштові контори очолили управляючі поштою в губерніях [1, с. 39].

З 1869 р. поштові відділення почали створюватися при залізничних станціях. Штат Управління відділів перевезення пошти (на території України функціонували 3 відділи: 3-й, 4-й, 5-й) складався з начальника, помічника, діловода, переписувача, сторожа, а також запасних чиновників і листонош [1, с. 30].

З 1889 р. працівників пошти й телеграфу почали називати поштово-телеграфними чиновниками.

Високими були вимоги до підбору працівників поштових установ. Так, у документі, що надійшов під грифом “Конфіденційно” начальникам поштово-телеграфних контор у жовтні 1894 р., зазначалося, що вносити на розгляд кандидатуру для прийому на роботу в підвідомчі установи вони можуть за умови, що рекомендовані ними працівники „известны с хорошей стороны, вполне испытаны, честны, трудолюбивы, хорошего поведения, способны к труду и знают службу”. Відомчим циркуляром приписувалося, щоб начальник установи особисто переконався, “какого телосложения желающий поступить на службу, достаточно ли он развит физически и умственно, не одержим ли какими-либо физическими пороками или недостатками” [7, с. 13 – 15].

Як свідчать архівні дані, така практика перевірки майбутніх працівників була загальноприйнятою. У Державному архіві Черкаської області (далі – ДАЧО) зберігається лист, направлений у жовтні 1907 р. начальником Шполянської поштово-телеграфної контори Топчинським поліцейському наглядачу містечка Шполи, у якому він просить дати “негласным путем справку о жителе м. Шполы Григории Кирилловиче Петрушевском, о нравственных его качествах и вообще не замечен ли он в чем-либо предрассудительном”. Особлива увага зверталася на необхідність

перевірки моральних якостей та благонадійності кандидата на посаду [6, с. 58].

Пройшовши складну процедуру оформлення на роботу в поштову установу, новопризначений працівник пошти й надалі перебував під суворим відомчим контролем. Не віддав честь комусь з вищих за посадою чиновників чи ще в чомусь виявив свою незібраність – йшла скарга начальнику контори. Велика увага приділялась й особистому життю працівника. Якщо поштовий службовець мав намір одружитися, то він повинен був подати рапорт своєму начальнику, зазначивши в ньому, хто наречена і з якого вона стану (дворян, міщан).

При прийомі на службу бралася розписка про те, що працівник буде 20 років служити в поштовому відомстві. Якщо протягом цього строку в нього з'являлися діти, то вони в майбутньому отримували право працювати в поштової галузі (при наявності відповідних здібностей) [4, с. 10].

Жорсткий відбір і суворий контроль за професіоналізмом роботи підібраних кадрів давав змогу поштовим чиновникам своєчасно реагувати на недоліки в роботі. Так, наказом Головного управління пошт і телеграфів від 13 вересня 1903 р. № 63 за несвоєчасну видачу замовного листа в Миколаївській конторі чиновнику Альбертаці було запропоновано протягом 3-х днів подати заяву на звільнення, виходячи з вагомості його вчинку [1, с. 41].

1912 р. було видано Статут поштово-телеграфного відомства, у якому визначалася його нова структура. Контори поділялися на 6 класів. До штату контор входили начальник, помічник, поштово-телеграфні чиновники шести розрядів, механік, наглядач, листоноші. Статутом підтверджувалося Положення 1884 року про те, що діти працівників поштово-телеграфних установ приймалися на роботу насамперед. Зазначалося, що на службу могли приймати жінок віком від 18 років, які отримали свідоцтво про 4-річний курс навчання жіночої гімназії або інших відповідних навчальних закладів чи які склали екзамен за курс відповідних навчальних закладів.

Уперше жінки почали працювати в телеграфних установах, розміщених на території Фінляндії, 1864 року. Використовувати працю жінок царський уряд змусив той факт, що вона оплачувалась удвічі менше. На роботу в телеграфні установи брали вдів та неодружених жінок віком від 18 до 25 років, які відзначалися високоморальними якостями [1, с. 40]. З одружених до роботи допускалися лише дружини поштово-телеграфних чиновників при умові, що в разі хвороби чоловіки будуть виконувати їхні посадові обов'язки.

1870 року жінок-телеграфісток допустили до роботи й у поштових установах. Повністю жінки почали працювати на пошті тільки після об'єднання пошти й телеграфу 1884 року.

У березні 1904 р. було видано постанову „Про заміщення жінками різних посад у поштово-телеграфному відомстві”. Міністерством внутрішніх справ була затверджена інструкція „Про службу жінок у поштово-телеграфному відомстві”, згідно з якою на роботу приймалися жінки віком від 18 до 35 років; старші 35 років приймалися на роботу з дозволу начальника Головного управління пошт і телеграфів. До прийому на роботу подавалися свідоцтво про проходження курсу навчання 4-річної жіночої гімназії чи відповідних навчальних закладів. Перевага надавалася незаміжнім жінкам та бездітним вдовам. Незаміжні жінки молодші 21 року повинні надати довідку про згоду батьків або опікунів. Заміжні жінки приймалися на роботу за згодою чоловіка.

Однією з умов був випробний строк без отримання заробітної плати. На роботи з доставки газет і посилок, супроводу пошти, роз'їзними чиновниками жінки не допускалися. Для обслуговування телефонних комутаторів призначалися тільки жінки.

Жінки приймалися на роботу як вільнонаймані працівники з присвоєнням 6 розряду поштово-телеграфного чиновника. Тільки через 3 роки вони зараховувалися на державну службу з присвоєнням 5 чи 4 розряду. Жінки-чиновники 5 розряду могли отримати посаду начальника поштових чи, при умові вільного володіння іноземною мовою й телеграфною справою – поштово-телеграфних відділень. При переведенні на державну службу жінки, як і чоловіки, складали присягу. На роботу жінки повинні були приходити в закритій сукні темного кольору. Декретна відпустка надавалася строком не більше 1 місяця.

У 1909 – 1910 рр. Інструкція про роботу жінок була дещо змінена. На роботу приймалися тільки дружини поштово-телеграфних чиновників. При призначенні на роботу жінку попереджували, що після одруження навіть з поштово-телеграфним чиновником вона буде звільнена.

1903 р. було затверджено новий формений одяг для цивільних чиновників відомства Міністра внутрішніх справ і змінена форма листонош, розсильних й охоронців поштово-телеграфних установ.

Поштові працівники отримували мізерну зарплату. Робочий день становив 16, інколи 18 годин. Регулярних вихідних днів не було. За помилки в роботі працівники виходили на штрафні чергування.

1915 року уряд Російської імперії звернув увагу на розвиток структури поштової мережі у сільській місцевості. 23 жовтня 1915 р. спеціальним царським указом було вирішено відкрити 4971 поштове відділення з ощадними касами при них. Штат таких відділень складався з начальника, одного чиновника 6 розряду, листоноші й охоронця. Утримання начальника й листоноші та видатки з поштових перевезень брало на себе державне казначейство; зарплата чиновника й охоронця, оренда приміщення, видатки на господарські потреби – за рахунок коштів державних ощадних кас.

Таким чином, протягом XIX – початку XX століття на території України в цілому була сформована мережа поштових установ. Залежно від обсягів виконуваних операцій, установи державної пошти в той час мали різний статус і відповідні штати працівників. До працівників поштових, а згодом поштово-телеграфних установ, висувалися надзвичайно високі вимоги. Перебуваючи на державній службі в підпорядкуванні Міністерства внутрішніх справ, вони повинні мати відповідну освіту, бути дисциплінованими, благонадійними, володіти високими моральними якостями, чітко виконувати всі приписи та постанови. Особливі вимоги висувалися до жінок, які почали працювати в поштовому відомстві з 1864 р. Високі вимоги до підбору кадрів стали одним із важливих чинників удосконалення системи поштового зв'язку на території України в XIX столітті.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бизина В. Г. Из истории украинской почты / Валентина Бизина. – К., 2002. – 95 с.
2. Від гінця до Інтернету: нариси з історії української пошти / [Мухін В. Г., Мороз В. М., Дюков П. А. та ін.]; під ред. В. Г. Мухіна. – К., 2002. – 328 с.
3. Озеров И. Почта в России и за границей / Иван Озеров. – С.-Петербург, 1903. – 30 с.
4. Яворский Н. Д. Проект организации почтового дела в России // Почтово-телеграфный вестник. – 1913. – № 15. – С. 3 – 17.
5. Яворский Н. Д. Проект организации почтового дела в России // Почтово-телеграфный вестник. – 1913. – № 16. – С. 5 – 18.
6. Тальновская почтово-телеграфная контора Киевской губернии. Циркуляры начальника округа о работе почтово-телеграфных контор. 1898 рік. – Державний архів Черкаської області (далі – ДАЧО). – Ф. 894. – Оп. 1. – Од. зб. 2.
7. Шполянская почтово-телеграфная контора Киевского почтово-телеграфного округа. Секретные циркуляры начальника округа. 1907 рік. – ДАЧО. – Ф. 889. – Оп. 1. – Од. зб. 5.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Галич Наталія Василівна – викладач історії Городищенського коледжу Уманського державного аграрного університету, спеціаліст вищої категорії.

Наукові інтереси: історія поштового зв'язку в Україні у XIX – на початку XX століття.